

קדָאפי
פּוּזל
ממושכות
לצ'אד

בתקופות שאין השיגעון פוקדו ואין הוא מאושפז בסנטוריום, מגלה הקולונל מועמר קדיאפי שפיות וערמומיות מדינית ותנופה פוליטית ראויות לציון. כפאן-ערבי קיצוני הוא מציע איחודים מדיניים לכל מדינות ערב (וכן גם למלטה ולצי'אד), אך כל ההצעות הללו נופחות את נשמתן עוד לפני שהתייבש הדיו על טיוטותיהן. בניגוד לכל אותן הצעות-פורחות, מגלה קדיאפי עקביות-עיקשת בכל הנוגע לשכנתו הדרומית צ'אד, ומעת לעת הוא מקדם את שריונו - ממאגר הנשק הסובייטי הגדול שנמכר לו - דרומה, לעבר שכנתו המשוסעת והדלה, הרפובליקה של צ'אד, כשעיניו נשואות להתפשטות טריטוריאלית ללב-הסהרה, ואולי גם דרומה יותר, בסיסמת אללה ונביאו מוחמד.

הרפובליקה של צ'אד, שקיבלה עצמאותה מצרפת ב-1960, משתרעת במרכז-אפריקה, ללא מוצא לים, על שטח העולה על 1 1/4 מיליון ק"מ. עם אוכלוסיה מפגרת ברובה, שנאמדה בשלהי 1993 בכ- 5 1/2 מיליון נפש, המתרכזת באגן ימת צ'אד רחב-הידיים (בגובה 200-500 מ' בממוצע), גובלת צ'אד בדרומה במדינות מרכז-אפריקה הפונות למיפרץ גיניאה (ניגריה וקמרון) וברפובליקה המרכז-אפריקנית. במזרח - משתרעת סודאן, ובמערב - ניז'ר, מצפון - מטילה, כאמור, לוב את צילה הארוך על צ'אד, לקיים מה שנאמר - "כי מצפון תיפתח הרעה", כפי שאכן קרה בשנים 1968-1972 וכן בשנים 1980 (כיבוש צפון צ'אד), 1981, 1983, 1986-1987 ובפרוס שנות ה-90.

חלקה הדרומי של צ'אד משתרע בתחום האקלים הטרופי-היבש, היינו הוא נהנה מגשמי-קיץ בינוניים (500-1100 מ"מ) בין מאי לאוקטובר. לעומת זאת, חלקה המרכזי של המדינה מצוי בשוליים הצחיחים של מידבריות סהרה (250-530 מ"מ מישקעים), ואילו אגפה

ד"ר
עמיהוד ישראלי

הצפוני משתייך כבר לתחום הישימון המוחלט בגבול לוב, אולם הגובה הטופוגרפי של הרי תיבסטי (הפיסגה, אמי-קוסי, 3,415 מ') ממתן בהרבה את הטמפרטורות. האוכלוסייה, כאמור, היא מהעניות והנחשלות ביותר באפריקה. הרכבה מייצג את המיפגש האתני בין יחידות אקולוגיות שונות – מיתחמי צומח הסבאנה הסודאנית עם השוליים הצחיחים למחצה וההרריים של מידבר סהרה. מטבע-הדברים, שרוב האוכלוסייה מתרכז בדרום הגשום יותר, וקבוצה זו, הנאמדת בכ-1.5 מיליון נפש, נמנית עם המערכת האתנית-לשונית של סודאן המרכזית הנגרואידית. אלו הם, בעיקר, איכרים מגדלי דוחן, סורגום, אורז, תירס, בוטני וכותנה, המשלימים את יחידת המשק שלהם במעט בעלי-חי. הגדול בשבטיהם, הבאגירמי, מתגורר לאורך הילוכו התחתון של אגן נהר שארי. קרובים אליו שבטי הסארא והלאקא, המאכלסים את חלקיו הסמוכים של אגן נהר לוגונה.

כחצי מיליון מבני שבט האמבום שוכנים בסמוך לגבול מדינת קאמרון. קרובי המשפחה השבטיים מתגוררים מעבר לגבול, הן בקאמרון והן בצפון-מזרח ניגריה. עם הקבוצות האתניות-סודאניות נימנים גם שבטי מובה, מסליט ופור (למעלה מחצי מיליון נפש). לצידם מתגוררים שבטים אחרים, כגון בני האוסה, נגרואידיים, רובם ככולם מוסלמים, העוסקים בחקלאות ובגידול בקר. בני קאנורי, נגרואידיים ומוסלמים גם כן, וכן קבוצה מעורבת של שבטים ערביים, דוברי ערבית בניב-מיוחד, כשהחשוב שבהם הוא שבט בקארה (מגדלי-בקר), הם נוודים ומוסלמים-קנאים. בצפון-צ'אד, שוכן שבט הטיבו, המשתייך לקבוצת הקאנורי, ורוב בוגריו עוסקים בגידול צאן, בקר וגמלים. למותר לציין, שבני הטיבו, רובם ככולם, הם מוסלמים-קנאיים, והללו הוו את גלעין המרד הממושך שחולל הקולונר קדיאפי נגד השלטון המרכזי בצ'אד, בדרום הרחוק, במוקד המדיני, אנגימנה (לשעבר: פור-לאמי). ככל הידוע והמשוער, רק כשליש מתושבי צ'אד, ואולי גם פחות, הם מוסלמים, אולם מסתבר, שמוקרנת השפעה מוסלמית חזקה מאוד מצד לוב וסודאן גם יחד.

בתחום הכלכלי לא שפרה נחלתה של צ'אד: עם הכנסה לאומית ממוצעת לגולגולת בשיעור 80 דולר לשנה, נחשבת צ'אד לאחת המדינות העניות ביותר באפריקה, וזאת מחמת מיעוט שטחי העיבוד החקלאיים עקב התנוחה הגיאוגרפית הפנים-יבשתית, ללא מוצא לים, הצביון האקלימי הצחיח והצחיח-למחצה של מרחבי המרכז והצפון, נחשלות התשתית התחבורתית ומיעוט המחצבים (כפועל יוצא ממיעוט הסקרים הגיאולוגיים). מכל מקום, ייתכן שבהערכת מצב פסימית זו של נתוני תשתית-פיסית דלים, עשוי להתחולל מהפך יסודי עקב המידע החלקי המסתנן בדבר גילוי מירבצי

אוראניום. סיכויי אימות המידע הינם רבים, שכן לשכנתה המערבית והגדולה של ציאד, הרפובליקה של ניז'ר, מיכרות האוראניום העשירים ביותר ביבשת אפריקה. אם, אכן, יסתבר שציאד התברכה בעתודות אוראניום משמעותיות, כי אז ניתן יהיה לפרש את נסיונות השתלטותו של קדיאפי, ומדריכיו הצבאיים הסובייטים (בעבר), על ציאד, לא רק כהרפתקה לאומית-לובית, אלא כשלב הכרחי בתאוותו של קדיאפי לממש לעצמו אופציה גרעינית!), ולאחר פרשות צדאם-חוסייין בעיראק, האיאתולות באיראן והנהגתה הנחושה של צפון-קוריאה – אסור לזלזל בנטייה מעין זו מצד הקולונל הלובי המופרע.

אולם עד להתבהרות האופק הגיאוכימי והמחצבי בציאד, יש להסתפק באומדנים הקיימים המלמדים אותנו, כי כלכלת המדינה נשענת, בעיקר, על גידול כותנה בדרום ועל טיפוח מיקנה ובקר במרכז, כשרוב התוצר החקלאי משמש למשק-הקיום העצמי. שאר הגידולים החקלאיים הם שוליים הן מבחינת הכמות המיוצרת והן מבחינת השימוש האותארכי. מביניהם ניתן להזכיר את הדורה, הסורגום, הבוטנים, מיני קטניות ושומשומין. על תעשייה כמעט אין מה לדבר, להוציא אי-אלה מפעלים זעירים לטקסטיל. בימת ציאד, המשתרעת בדרום המדינה על שטח משתנה בין 10,000–25,700 קמ"ר, מתקיים דייג והשלל השנתי נאמד בכ-200,000 טון לצריכה עצמית. המערכת התחבורתית במדינה דלה ולקוייה: להוציא אי-אלה כבישי-אספלט בבירה ובסביבותיה, שאר הנתיבים הם בחזקת דרכי-עפר ואין כל מסילות-ברזל. הקשר בין ציאד לעולם-החיצוני מתנהל, לרוב, בדרך-האוויר מאנג'ימנה (פור-לאמי לשעבר).

ההיסטוריה החדשה של ציאד החלה, למעשה, משנת 1823, כאשר מישלחת מחקר בריטית, בראשותו של ד. דנהאם, הגיעה לימת ציאד. כ-50 שנה לאחר מכן, בעקבות קרבות ומאבקים בין-שבטיים ממושכים, הוקמה מדינה-שבטית נרחבת בהנהגת הסודאני א-ראבח. אולם לאחר שבריטניה וצרפת הסכימו על חלוקת שטחי צפון אפריקה ומרכזה ביניהן, נפלו מרחבי ציאד של ימינו בידי הצרפתים, והללו נפטרו מא-ראבח ושלחוהו לעולם שכולו טוב. ציאד הפכה למחוז צרפתי בתחומי אפריקה-המשוונית שבשליטתם (1910), ועשור שנים לאחר מכן הפכה ציאד למושבה צרפתית. במהלך מלחמת-העולם השניה צירף המושל הכושי אבואה את ציאד, כמושבה אפריקנית ראשונה, למחנה הגנראל דה-גול, והיא שימשה כתחום-היערכות לכוחות צבא "צרפת-החופשית" בגיחותיהם ובפשיטותיהם לעבר לוב האיטלקית-נאצית. לאחר מלחמת העולם השניה קיבלה ציאד אוטונומיה (1957),

במידה רבה בזכות אישיותו של המנהיג המקומי גבריאל ליוט. שלוש שנים לאחר מכן (1960) זכתה לעצמאות מלאה תחת מנהיגותו של פרנסוא טומבאלביי (TOMBALBAYE), אך דא עקא, הלה לא הצליח לייצב את המדינה מבחינה כלכלית ולהשכיך שלום בין הצפון-המוסלמי לבין הדרום האליילינוצרי.

בנסיבות אלה זכתה צ'אד ל"טביעת עינו" של שכנה הצפונית, הקולונל קדיאפי שליט לוב, שפעל במקביל בכמה וכמה זירות גיאוגרפיות, ובעיקר בעולם הערבי, אך באורח טבעי ראה במוסלמי צפון-צ'אד חומר-גלם אנושי מתאים למימוש שאפתנותו הפוליטית והדתית; וכך, אפוא, בשנים 1968–1972 התנהלה בצפון-צ'אד מרידה מוסלמית ממושכת תחת כנפיה של "חזית השיחרור הלאומית", שזכתה – כאמור – לתמיכה לובית נמרצת. ייתכן שכבר בתחילת שנות ה-70 היה עולה לאל ידו של קדיאפי להשתלט בעקיפין על כל מרחביה של שכנתו הדרומית. לרוע מזלו, נזעקה אז צרפת להגן על מושבתה לשעבר ועל הנשיא טומבאלביי. ואכן, יחידות צנחנים מ"לגיון הזרים" דיכאו ביד קשה את המרד המתמשך (1972). בשנים שלאחר מכן השליט טומבאלביי מישטר של טרור ואלימות בצ'אד עד להירצחו (אפריל 1975) ולתפיסת השלטון ע"י כת-צבאית. כצפוי בסוגי מישטרים מעין אלה התנהלו מאבקי כוח בין קצינים יריבים ושאפתניים, וכאן הזדמן לקדיאפי הרקע והעיתוי הנאותים לבחוש מחדש בקדרה הצ'אדית. הפעם יכול היה שליט לוב להציע לנתמכיו סיוע צבאי של ממש, שכן בשלהי שנות ה-70 הפכה מדינתו לארסנל ענק של נשק סובייטי משוכלל וחדש ולמישכן-קבע לעשרות מומחים ויועצים מבריה"מ לשעבר. ואכן, משנת 1980 החלה התערבות צבאית לובית מלאה, וצבא לוב ביסס לעצמו מאחז-קבוע בצפון-צ'אד (חבל אוזו). בינואר 1981 הוכרז על "תוכנית איחוד" בין לוב לכל צ'אד, וטנקים לובים הקיפו את הבירה, אנגימנה, והכריעו את המאבק הצבאי הפנימי לטובת בן-החסות של לוב. זאת הפעם לא הזדרזה צרפת להחיש-עזרה לשליט התורן. המרצע (הצרפתי) יצא מהשק (הלובי), שכן מסתבר כי בעיצומה של הפלישה הלובית לצ'אד נחתם הסכם חשאי בין פאריז לטריפולי, שלפיו זכתה צרפת ב-5 זכויות לחיפוש נפט ולהפקתו.

ההשתלטות הלובית על צ'אד הוגדרה ע"י מנהיגים אפריקניים פרו-מערביים כאירוע החמור ביותר בתולדות היבשת-השחורה מאז המעורבות הצבאית הקובאנית באנגולה. אין ספק, כי עבור קדיאפי היתה זו הזדמנות פז לממש את חלומו בדבר מדינה מוסלמית גדולה, למן חופי היס-התיכון בצפון ועד לסנגאל ולחופי האוקינוס האטלנטי בדרום. התפשטות מעין זו היתה משרתת גם את האינטרסים

הסובייטיים. אולם לא כך התגלגלו פני הדברים: בשלהי שנת 1981 נמסר רשמית כי צבא לוב פונה, אולם הוא חזר והתערב ב-1983 למען גוקוני ודאעי, מקורבו של קדיאפי, שעמד להתמוטט ולנחול תבוסה מוחלטת. בספטמבר 1984 הוסכם בין צרפת ללוב על פינוי הכוחות הלוביים. למרות זאת המשיכו הלובים להחזיק בבסיסייהם בחבל אאוזו שבצפון צ'אד. כיון שמחוייבותה של צרפת לציאד היתה שרירה וקיימת, קבעו מנהיגי צרפת את קו-הרוחב 16° כקו-אדום, שדרומה ממנו לא תותר נוכחות לובית. למעשה, היה בכך משום ויתור על כל צפון-צ'אד, כולל הרי תיבסתי וחבל אאוזו. בפועל, החזיקה צרפת יחידות צבאיות בבסיס פאיה (FAYA) (פור לרגו לשעבר, קו רוחב 18°). בשלהי שנת 1986 שינה גוקוני את טעמו, זנח את לוב, והחל לשתף פעולה עם ממשלת צ'אד. כתוצאה מכך פלש הצבא הלובי שנית לצפון-צ'אד על מנת להדגיש את סיפוח חבל אאוזו (כ-115,000 קמ"ר) ב-1975, ללוב. בסיוע צרפתי, הצליחו הכוחות הציאדיים לכבוש מחדש את מרבית חבל אאוזו (צפון הרי תיבסתי) בקיץ 1987, תוך הנחלת תבוסה לשריון הלובי. למרות זאת, אין כל ספק שהקולונל קדיאפי טרם אמר את המלה האחרונה.

נספחים

I אומן הכוח הצבאי הלובי, 1993

צוללות	ספינות מלחמה	סוללות טילי ק"א	מסוקים	מטוסי תובלה	מטוסי קרב	משגרי טילים ק"ק	יחידות אוטילריה	רכב-משוריין	טנקים	סה"כ (אלפים)	מילואים	צבא סדיר	אלפים
6	48	100	200	67	565	100	2000	2000	3000	101	?	101	

II נסיונות האיחוד של קדיאפי

עם מדינות לא ערביות	עם מדינות ערביות
1971 מלטה	1969-70 מצריים
1981 צ'אד	1972-73
	1969-70 סודאן
	1970-71 סוריה
	1980
	1974 תוניסיה
	1984 מרוקו

הקרבות בתימן 1994

חודש לאחר תחילת מלחמת הצפון בדרום לא הסתמנה כל הכרעה באופן. הזירה עצמה מציבה קשיים גדולים לתנועת הצבאות, שכן מדובר באזורים-הרריים מובהקים, בגבהים של 2500 מ' ויותר ובמעברי-הרים מסוכנים. בנוסף לכך חלק מהמרחב מוצף בחולות-נודדים (דיונות) שהן בלתי-עבירות כמעט לחלוטין. הנוף טרשי וצחיח, הישובים מועטים ומקורות-המים אף הם דלים. גשמי-הקיץ המועטים והבלתי-יודאיים יורדים לרוב ביוני-אוגוסט ויוצרים שטפונות-הרריים. כבישי-האספלט מועטים ביותר, והוא הדין בדרכי-עפר מיושנות. הכביש הראשי המחבר את העיר תעז במרחב-ההררי (+3,000 מ') עם עדן, על חוף המפרץ הנושא את שמה, אורכו 180 ק"מ בלבד. מהגבול בין שתי היריבות ועד לעדן המרחק אינו עולה על 110 ק"מ, וזהו, כמובן, ציר-התנועה העיקרי כלפי הדרום. כאלטרנטיבה פחות נוחה ניתן לציין את דרך-העפר המתחילה מדרום לעיירה קעטבה (צפון-תימן, סמוכה לגבול) דרך הכפר דילה לעבר צומת ג'בל-מעריף (1,232 מ') והכביש הראשי ללחג', לשייח'יעות'מאן ולעדן.

המידע על המערכה הגיזרה ראשית זו הינו דל. מהמקורות המועטים המתפרסמים הסתבר, כי צבא צפון-תימן ממקד את לחצו בגיזרה המזרחית של דרום-תימן, והקרבות ניטשים סביב העיירה עתאק ושדה-התעופה שלה, וצפונה לה, כ-120 ק"מ, סביב העיירה שבווה, בגבול מידבר החולות-הנודדים. אם, אכן, הצליחו חילות הצפון לכבוש את עתאק, הרי שבאורח הגיוני הם אמורים להתקדם דרומה לעבר הכפר חבאן, החולש על כביש-האספלט היחידי המחבר את עדן עם העיר-המזרחית מוכלה, בירת חבל חצר-מוות. כיבושה האפשרי של חבאן פירושו ניתוק עדן מחבלי-המזרח של דרום-תימן.

ד"ר

עמיהוד ישראלי

ניתוק זה יכול היה להתבצע אם יצליח צבא-הצפון לפרוץ מעיירת-הגבול אל-ביידיה לעבר הכפר אל-מוקירס והעיירה הדרומית לודאר. גם עיירה זו חולשת על כביש הרוחב היחיד בדרום מעדן לחבלי-המזרח, ובסמוך לה מצוי שדה-תעופה חשוב. אולם היעד הראשי של צבא הצפון היא עדן ובנותיה. ללא כיבושן, או לחילופין ללא הבסת צבא-הדרום, לא ישיגו הצפוניים את ההכרעה המיוחלת. ואכן, בשלהי יוני 1994 הגיעו יחידות החלוץ הצפוניות עד לפרברי עיירות הלויין של עדן. באוגוסט – הסתיימו הקרבות.

נתונים כלליים:

צפון תימן: כ-190,000 קמ"ר. 6–7.5 מיליון תושב. 15%–20% עירוניים; 55% שיעים (זיידים) ו-40% סונים. גידול דמוגרפי שנתי – 3.4%. מועסקים בחקלאות – 60%. צבא: 35,000 חייל, כולל 15 חטיבות חי"ר, שריון וקומנדו. טנקים, נגמ"שים ומטוסים-אמריקאיים, חלקם רוסיים.

דרום תימן: כ-330,000 קמ"ר. 2.5 מיליון תושב. עצמאות מנובמבר 1967. הבירה עדן 300,000 תושב. 75% ערבים. הזרים: צפון-תימנים, פאכיסתאנים, סומאליים. גידול דמוגרפי שנתי – 3.1%. מועסקים בחקלאות – 33%. צבא: 30,000 חייל. נשק רוסי (מטוסי מיג-23, טאנקים טי-62).

